

БИБЛИОТЕКА
НАРОДЕН МУЗЕЙ
ВАРНА

ИЗВЕСТИЯ НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ-ВАРНА

КНИГА IV (XIX)

BULLETIN DU MUSÉE NATIONAL A VARNA

TOME IV (XIX)

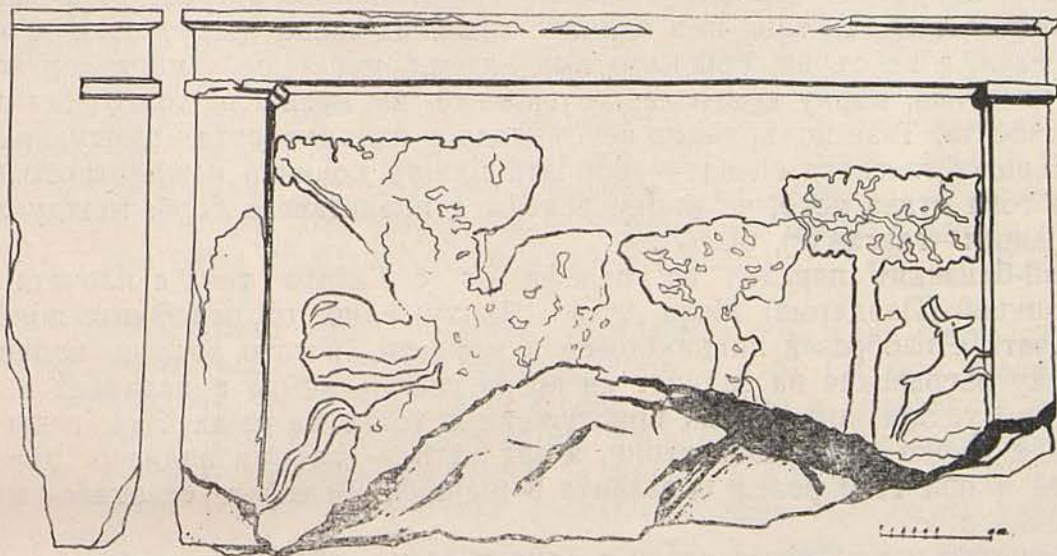
1 9 6 8

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

ЗА ДАТИРАНЕТО НА СВЕТИЛИЩЕТО КРАЙ С. ГАЛАТА

ГОРАНКА ТОНЧЕВА

През 1950—1952 г. Варненският музей извърши археологически разкопки на тракийското селище, намиращо се на 3 км южно от с. Галата, Варненско.¹ По време на тези разкопки под пода на християнска базилика бе открито тракийско светилище и 14 оброчни плочи с изображение

Обр. 1. Оброчна плоча на Херос на лов, Галата, еллинистическа епоха
Fig. 1. Plaque votive de Heros en chasse, Galata, époque hellénistique

на тракийския Херос, който върху повече от релефите носи епитета Карабазмос. Материалите от светилището и самото светилище представляват много голям интерес и затова тук ще ги разгледаме по-подробно.

Три от релефите се отличават от другите плочи по начина на изработката, по обрамчването, по формата и по сюжета си.

Първият паметник представлява широка и голяма плоча, от която е запазена половината² (обр. 1). Плочата е обрамчена отстрани с рамки,

¹ М. Мирчев, Разкопки на тракийското селище край с. Галата, ИВАД, IX, 1953, стр. 1, — 28.

² М. Мирчев, цит. съч., стр. 18—19, обр. 28.

наподобяващи пиластри, които завършват с правоъгълни капители, продължаващи и по дебелината на плочата. Отгоре рамката е оформена като нисък епистил. Подобно обрамчване, форма и размери имат плочите от IV — III век пр. н. е.³ В широкото релефно поле е изобразен тракийският Херос. Фигурата на конника заема лявата половина на плочата. От неговата фигура са запазени само очертанията на главата и силно развяващата се хламида, с която е бил наметнат. Но и по това, което е запазено, може да се каже, че тази фигура е била изработена с голяма вещина. В дясната си, вдигната ръка той е държал дълго копие, от което е запазена горната полувина. Над главата на конника се вижда широка, плоска отгоре, корона на дърво. Пред конника са изобразени две по-малки дървета със същата форма. Между рамката и последното дърво се вижда фигурата на тичащ елен, издигнал двата си предни крака високо нагоре.

Тук ще се спрем и на композицията на сцената. Според Мирчев върху релефа от с. Галата е представен Херос, който преследва сърна в гората. При по-внимателното разглеждане на паметника може да се установи, че отдясно на второто дърво се намира част от наклонен релефен предмет, вероятно част от някакво животно. Ако се проследи и посоката на копието, което Херосът хвърля, то ще се получи една точка под второто дърво, където се намирало някакво животно, към което е било насочено копието. Освен това под задните крака на елена (животното е по-скоро елен, а не сърна, тъй като има големи рога) се намира хоризонтална издатина, върху която лежат задните му крака и която бележи повърхността. Тази повърхност не съвпада с повърхността, върху която се извършва главната сцена — борбата между конника и животното. От всичко това става ясно, че върху релефа е представена борба между ловец и дивеч — глиган (?), бик (?).

Най-близкият паралел на релефа от с. Галата това е плочата от с. Чаушкьой (Пандерма) Мала Азия.⁴ Върху едно от релефните полета на плочата е изобразен конник-ловец в момента, когато хвърля копието си върху изправения на задните си крака глиган, който е нападател и от кучетата му. Зад коня върви прислужник с копие на рамо. Зад глигана се вижда дърво с отрязани клонове, а зад него — тичаща надясно сърна. Сцената и при този релеф е развита в ширина. Релефът се отнася към III век пр. н. е.

Сюжетът и при двете плочи е един и същ — борба в гората между конник-ловец и животно-дивеч. И при двата релефа прави впечатление, че фигурите на коня и животното-дивеч с външните си очертания образуват композиция в триъгълна форма.

Доста сходен на плочата от с. Галата е и оброчният релеф на Херос Хипалкмос от Солун.⁵ И тази плоча има големи размери и е широка. Върху този релеф е изобразен Херос в борба с бик. Сравнявайки фигурата на Херос върху релефа от с. Галата и тази върху релефа от Солун,

³ Г. Тончева, Хронологическо развитие на плочите с „погребално убошение“ от Одесос, Археология, VI, 1964, кн. 4, стр. 38, обр. 1; G. Mendel, Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines, Constantinople, 1914, стр. 94, № 879, стр. 188, № 976, стр. 193, № 979

⁴ G. Mendel, цит. съч., III, стр. 275 — 278, № 1054.

⁵ U. Hausmann, Griechische Weihreliefs, Berlin, 1960, стр. 81—82, обр. 49.

може да се каже, че са доста сходни. Макар и релефът, открит в светилището край с. Галата, да е доста повреден, и при него може да се долови този устрем на коня, който е ясно изразен при релефа от Солун. И при двата паметника релефът е плитък, със сумарно предаване на детайлите във фигурите и със заглаждане на повърхността им. И при релефа от Солун, и при релефа от с. Галата конят се е почти изправил на задните си крака, като гърбът и главата му са в една наклонена линия и заедно с линията на гърба на бика се получава композиция в триъгълна форма. И при двата релефа фигурите на коня и конника са със сравнително малки размери. Плочата от Солун се отнася към III—II век пр. н. е.⁶

Сравнявайки сюжета, композицията, стиловите особености и изработката на трите релефа, може с положителност да се каже, че те произхождат от една и съща епоха. Тъй като тези от Пандерма и Солун се отнасят към III век пр. н. е., то може да се приеме, че и паметникът от с. Галата се отнася към същото време.

Както казахме по-горе, върху релефа от с. Галата е представен тракийският Херос в борба с дивеч. Този сюжет е известен много добре от многобройните оброчни релефи от римската епоха, посветени на тракийския Херос. Това, което ги отличава от този релеф, е, че сцената е дадена на фона на един пейзаж, което ѝ придава оттенък на битова, ежедневна сцена на лов. Освен това във фигурите на конника и животните се чувства голям устрем и динамика. Всичко това е характерно за епохата на елинизма⁷ и идва в подкрепа на дадената по-горе датировка. Формата, в която са изобразени дърветата с широки, плоски отгоре корони, наподобява формата на дървото, изобразено върху един фриз с ловна сцена.⁸ При този релеф дървото също е с широка, плоска отгоре корона. Този фриз се отнася към средния елинизъм, т. е. към III—II век пр. н. е.

От светилището край с. Галата произхожда още една плоча със същата форма и също с големи размери.⁹ (обр. 2 а, б). От тази плоча Мирчев е публикувал само горната половина. Наскоро в складовете на музея бе открита и долната половина на плочата¹⁰ и това даде възможност да се добие по-точна представа за формата и големината ѝ. От лицевата страна рамката на плочата е силно очукана. Обаче от наблюденията, които можах да се направят отстрани на плочата, може да се твърди, че тя е била обиколена с рамки, оформени като пиластри, завършващи в горния си край със сложно профилирани капители. Отгоре рамката е оформена като нисък епистил. По обрамчването си тази плоча твърде много наподобява на първата, намерена на същото място. Релефните изображения са очукани, но може да се твърди, че са били предадени в нисък релеф. От това, което е запазено, се вижда, че фигурите на коня и конника не са били големи. С положителност може да се твърди, че конникът не е замахнал с копие, че хламидата му не се е

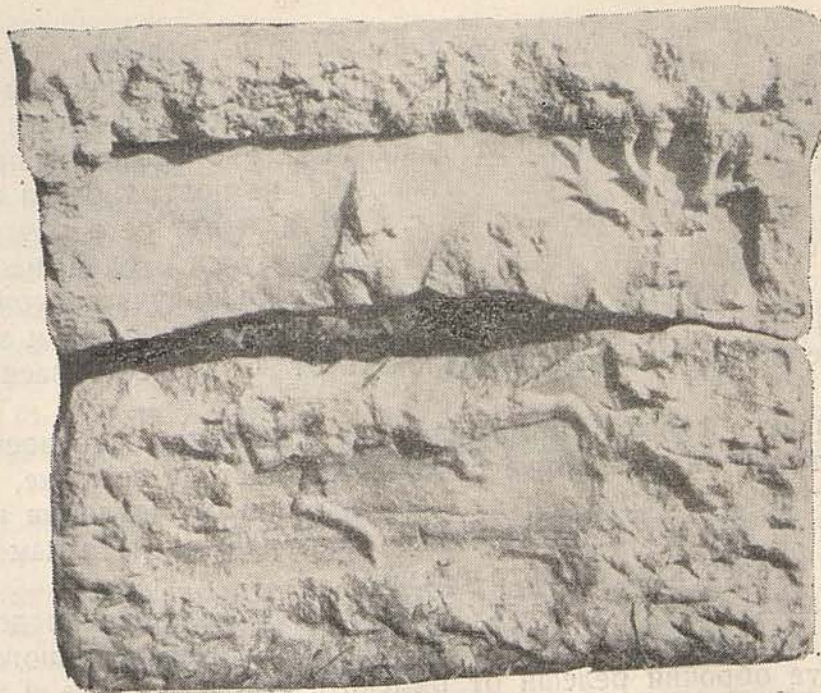
⁶ U1. Hausmann, цит. съч., стр. 81—82.

⁷ В. Д. Блаватский, *Култура еллинизма*, СА, XXII, 1955, стр. 114.

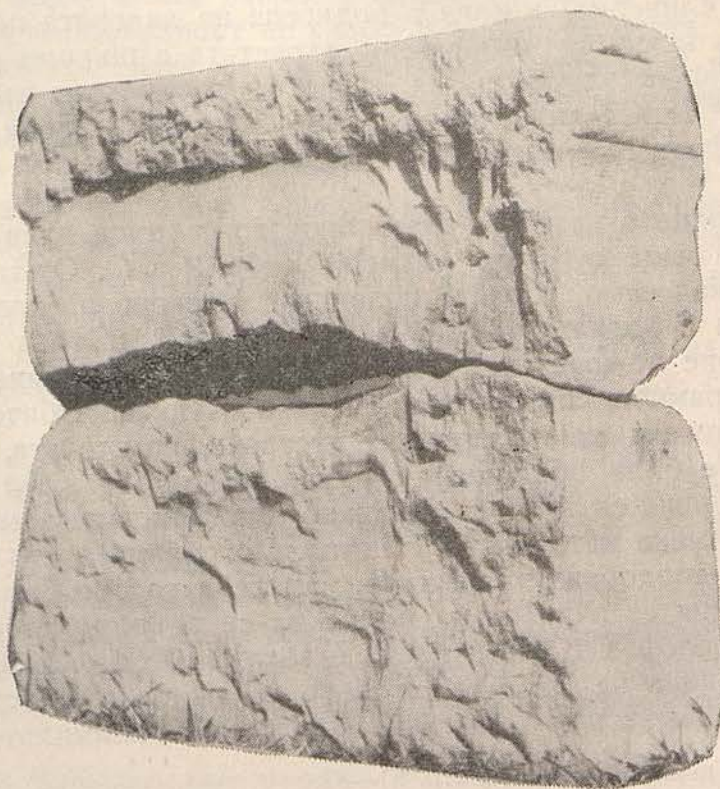
⁸ G. Bordenache, *Antichità greche e romane nel nuovo museo di Mangalia, Dacia*, III, 1960, стр. 497—498.

⁹ М. Мирчев, цит. съч., стр. 19, фиг. 31.

¹⁰ Това може да се установи не само по размерите на фрагментите и изображенията, но и по тъмносинята жилка в мрамора, която минава по дължината и на двата фрагмента.

a

b

Сор. 2. а, б. Оброчна плоча на Херос, Галата, елинистическа епоха
Fig. 2, a, b. Plaque votive de Heros, Galata, époque hellénistique

развивала и че конят му е представен в спокоен ход. Херос е бил с островърха шапка. Пред коня се вижда доста добре запазено дърво с плоска корона отгоре. Между дървото и рамката се виждат следи от правоъгълен предмет — фигура (?), олтар (?). Зад коня се виждат следи от фигура, прислужник (?). По стойката си Херос напомня Херос. Карабазмос, изобразен върху релефа, открит в очертанията на светили-

Обр. 3. Оброчна плоча на Херос, Галата, елинистическа епоха
Fig. 3. Plaque votive de Heros, Galata, époque hellénistique

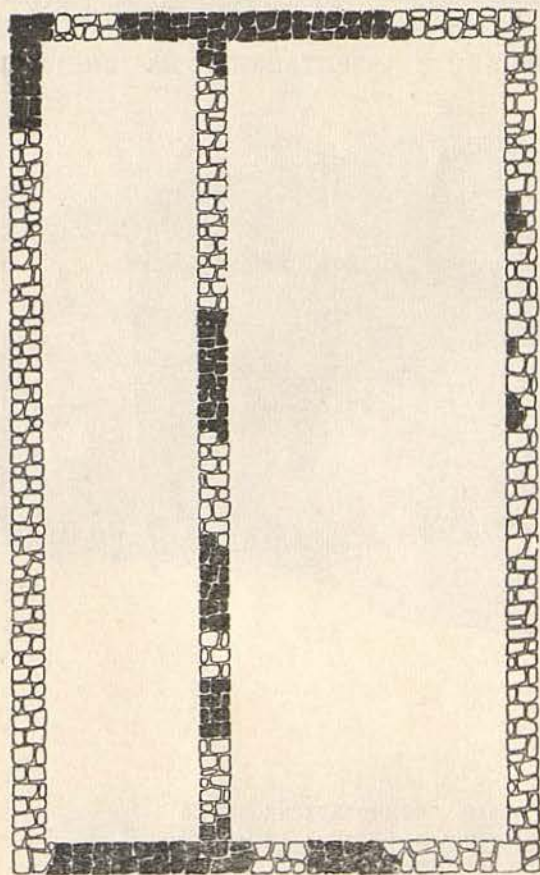
щето в Одесос (Варна).¹¹ В този случай Херос получава жертвоприношения. Вероятно същият сюжет е изобразен и върху плочата от с. Галата. Релефните изображения върху тази плоча са предадени в нисък релеф. Фигурите са загладени, от което се е получило омекотяване на формите им. Тъй като и двете плочи от с. Галата си приличат по форма, по големина и по начина на изработката, то и втората плоча бихме могли да отнесем към същото време, към което се отнася първата — към III век пр. н. е.

Още една плоча от с. Галата¹² прилича до известна степен на другите две, разгледани малко по-горе (обр. 3). Тя е с по-малки размери. Горната ѝ рамка представлява сложно профилиран епистил, а страничните рамки са оформени като тесни пиласстри. Изображенията на конника и дървото повтарят тези от първата плоча. Ако се съди по посоката на копиеето, което се готви да хвърли Херос, може да се каже, че то е било насочено към пространството между дървото и лявата рамка на плочата и че там се е намирало животно, към което е било насочено. Сцената при тази плоча е съкратена — при нея липсват фигурите на

¹¹ Г. Гончева, Об иконографии и характере фракийского Хероса из Одесоса, Acta Philoropolitana, София, 1963, стр. 73, рис. 3.

¹² М. Мирчев, цит. съч., стр. 18—19, фиг. 29.

прислужника и на други дървета, каквито има при другите две плочи. По форма, размери и по начин на изработване на релефните изображения тази плоча наподобява няколко плочи, произхождащи от Одесос,¹³

Обр. 4. План на светилището край с. Галата, елинистическа епоха

Fig. 4. Plan du sanctuaire près du village Galata, époque hellénistique

които се отнасят към късно елинистическата епоха. Към това време бихме могли да отнесем и тази плоча.

От казаното по-горе се установи, че сред оброчните плочи на Херос от римската епоха от с. Галата може да се отделят три, които можем да отнесем към елинистическата епоха.

Под основата на базиликата бяха открити основи и на антично светилище.¹⁴ Тази сграда според мащаба, в който е даден планът ѝ (1:200), е имала дължина 20—40 м и ширина 12 м. По време на разкопките бяха намерени части от основата и от най-разрушената, южната стена на светилището. Тази сграда е имала правоъгълна форма. По дължината тя е била разделена на две нееднакви помещения. Правоъгълното, потясно помещение заедно със стените е имало ширина 5 м, а другото — 8 м. Грубо одяланите камъни от основите на сградата са споени помежду си с кал (обр. 4).

Формата на светилището е доста интересна. Близък паралел на това светилище можа да се намери само в двореца-храм от Севтополис.¹⁵ И сградата от Севтополис, и тази от с. Галата имат една и съща форма—пра-

воъгълна, като и двете са разделени по дължината си на две нееднакво широки помещения. Разликата е тази, че светилището от Севтополис е включено в сградата на двореца. Дворецът-храм от Севтополис се датира от IV—III век пр. н. е.¹⁶ Светилището, включено в сградата на двореца от Севтополис, наподобява по своя план на Хераклеяона от о-в Тасос, който се отнася към III век пр. н. е.¹⁷

В южното помещение, намиращо се непосредствено до нартиката на базиликата, в културен пласт, по-долен от този на базиликата, бе наме-

¹³ М. Мирчев, Гръцки епиграфски паметници от Черноморското крайбрежие и вътрешността, ИВАД, VIII, стр. 13, фиг. 27, стр. 11, фиг. 24, стр. 12, фиг. 25 и др.

¹⁴ М. Мирчев, цит. съч., стр. 8.

¹⁵ Д. П. Димитров, Към въпроса за религията на траките от ранноелинистическата епоха, И Пр, XIII, кн. 1, София, 1957, стр. 75; Д. П. Димитров, Севтополь — фракийският град, СА, 1957, кн. 1, стр. 199 сл. и др.

¹⁶ Д. П. Димитров, цит. съч., стр. 66.

¹⁷ Пак там, стр. 75.

рена монета, сечена в Одесос,¹⁸ с изображение на галопиращ бог. Тази монета се отнася към III век пр. н. е.¹⁹ По време на разкопките на базиликата бе намерена още една автономна одесоска монета с изображение на лежащ бог.²⁰ Тази монета се отнася към края на IV век пр. н. е.²¹

Като се имат предвид хрите оброчни релефа на тракийския Херос, които се отнасят към III век пр. н. е. и II—I век пр. н. е., двете одесоски монети от края на IV и III век пр. н. е., начинът на строежа и планът на светилището, може да се твърди, че то вече е съществувало през III век пр. н. е.

През тази епоха в старогръцката колония Одесос също е имало светилище на тракийския Херос, който е носил епитета Карабазмос. Върху плочите от светилището от с. Галата, които се отнасят към епохата на римското владичество, Херос носи същия епитет. Би могло да се приеме, че и елинистическото светилище от с. Галата е било посветено на същия Херос Карабазмос.

Трудно би могло да се каже как е изглеждало светилището на Херос Карабазмос през римската епоха. Намирането на фрагмент от мраморен епистил с надпис показва, че то е било изградено много добре. В този надпис се казва, че светилището е било построено от специални архитекти. За това са били изразходвани доста средства, тъй като в надписа е споменато и името на ковчезника, който е съхранявал имуществата за построяването на светилището. В надписа се споменава и за ефорията, която се грижела за това. Това показва, че почитането на Херос било организирано и че сигурно е имало жрец, който извършвал жертвоприношения в негова чест.

Сравнявайки надписа от епистила с някои паметници от Одесос, може да се установи, че по изписването на буквите той е най-близък до един надпис, който произхожда от Одесос.²² Освен това същото изписване на буквите имат надписите върху плочи с „погребално угощение“, които може да се отнесат към края на I или най-късно към началото на II век от н. е.²³ От показаните примери би могло да се приеме, че епистилът се отнася към началото на II век от н. е. Тъй като този епистил бил поставен в сградата по време на построяването ѝ, това дава основание да се смята, че светилището било построено в началото на II век от н. е.

С надписа върху фрагмента от епистил си сходят надписите върху два оброчни паметника, посветени на Херос Карабазмос,²⁴ което дава основание да отнесем и тези два паметника към началото на II век от н. е. В надписите от тези плочи дори се среща буквата N с къси рамене, който начин на изписване почти не се среща при надписите от II век

¹⁸ М. Мирчев, цит. съч., стр. 8 и стр. 20, №25.

¹⁹ В. Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, Berlin, 1910, № 2207, стр. 524.

²⁰ М. Мирчев, цит. съч., стр. 11.

²¹ В. Pick, цит. съч., стр. 522.

²² G. Michailov, *Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae*, № 58, стр. 66—67; А. И. Болтунова и Т. Н. Книпович, *Очерк истории греческого лапидарного письма на Боспоре, Нумизматика и эпиграфика*, III, 1962, стр. 10.

²³ Г. Тончева, *Хронологическо развитие на плочите с „погребално угощение“ от Одесос*, *Археология*, 1964, год. VI, кн. 4, стр. 38, обр. 3; G. Michailov, цит. съч., № 272 и гр.

²⁴ М. Мирчев, цит. съч., стр. 12—13, фиг. 19 и 20.

от н. е.,²⁵ а е характерен повече за предримската епоха и I век от н. е. Тази датировка може да се подкрепи и с наблюдения върху начина, по който са изработени релефите. Скулпторът на тези релефи не дава изображенията във висок релеф, не предава детайлите им, не изчиства парченцата мрамор в основата им, което се среща повече при релефите от ранната римска епоха. Релефното поле има правоъгълна, почти квадратна форма и сцената е развита по ширината на плочата, което сочи за известно влияние на елинистическата пластика. Освен това плочите не са с големи размери, което също е характерно за релефите от по-ранната римска епоха.²⁶ Пред имената на посветителите липсва латински преномен, което показва, че те не са получили римско гражданство, че романизацията по тези места, по времето от което са релефите, е била слаба. Това е първата половина на II век от н. е.²⁷

Най-хубавите паметници от светилището са две плочи, върху които също е изобразен Херос Карабазмос.²⁸ Разликата между тези две плочи и първите две е очевидна. Те са с големи размери и релефът при тях е висок. Херос, животните, дървото и конят са предадени много детайлно и грижливо. Изображението на Херос от плочите от с. Галата е много сходно с това от обратната страна на един надгробен паметник с „погребално угощение“ от Одесос.²⁹ Освен тази плоча една цяла серия от надгробни паметници също с изображение на „погребално угощение“ са изработени по същия начин. Буквите от надписите имат същото изписване, както това от надписите на двата релефа от с. Галата, които разглеждаме тук.³⁰ Особено близки до тези от с. Галата са две от плочите с „погребално угощение“.³¹ При изображенията върху тези плочи косата на починалите е третирана в къдрави кичури, завити в долния си край. По същия начин е третирана косата и на Херос при една от плочите от с. Галата. Релефите с „погребално угощение“ от тази група се отнасят от времето на Марк Аврелий — последната четвърт на II век от н. е. Към това време можем да отнесем и плочите от с. Галата.³²

Още един от релефите с изображение на тракийския Херос е сравнително добре запазен.³³ Близък паралел на тази плоча е една друга, също посветена на Херос Карабазмос.³⁴ Тази оброчна плоча се датира от втората половина на II век от н. е.³⁵ Две плочи с „погребално угощение“ биха могли да ни помогнат в уточняване датировката на плочата, която разглеждаме.³⁶ По стила и по начина, по който е моделира-

²⁵ А. И. Болтунова — Т. Н. Книпович, цит. съч., стр. 10.

²⁶ Г. Тончева, цит. съч., стр. 40, обр. 56 и 57.

²⁷ Ив. Венедиков, Светилището при с. Лиляче, ИАИ, XVII, стр. 205.

²⁸ М. Мирчев, цит. съч., стр. 14, фиг. 21 и 22.

²⁹ М. Мирчев, Антични паметници от Североизточна България в археологическия музей в гр. Сталин, ИАИ, XVII, 1950, стр. 271—273, обр. 219 и 220.

³⁰ Г. Тончева, цит. съч., стр. 43—44.

³¹ М. Мирчев, Епиграфски паметници от Варна и Варненско, ИВАД, X, стр. 125, фиг. 1 и стр. 129, фиг. 11.

³² Г. Тончева, цит. съч., стр. 43—44.

³³ М. Мирчев, Разкопки на тракийското селище край с. Галата, ИВАД, IX, стр. 16, фиг. 23.

³⁴ М. Мирчев, Нови епиграфски паметници от Черноморието, ИВАД, XII, 1961, стр. 7—8, обр. 1.

³⁵ Б. Геров, Романизмът между Дунава и Балкана, ГСУ фил. ф — т, 1952/3, XI VIII стр. 391, № 654.

³⁶ G. Michailov, IGBR, стр. 119, № 221; стр. 106, № 179.

на късата брада на починалия, изобразен върху една от тях, би могло да се каже, че те са изработени през епохата на император Адриан, или малко по-късно, когато е била разпространена тази мода.³⁷ Това е било втората четвърт на II век от н. е. или началото на втората половина на II век от н. е. Тъй като тези две плочи си приличат по моделирането на дрехите и косата на починалия и по изписването на буквите от надписите на плочите с изображение на Херос Карабазмос от с. Галата и Одесос, то можем да отнесем последните към същото време, от което са плочите с „погребално угощение“ — от втората четвърт на II век или от началото на втората половина на II век от н. е.

От направения опит за една по-точна датировка на релефите с изображение на Херос Карабазмос от римската епоха се установи, че две от плочите биха могли да се отнесат към първата половина на II в. от н. е., две от плочите от последната четвърт на II век от н. е. и една плоча би могла да се отнесе към началото на втората половина на II век от н. е. Това показва, че светилището е просъществувало през целия II век от н. е. То продължило да се използва, както показват монетите, до края на IV век от н. е.³⁸

По-горе се установи, че светилището, открито под основите на християнска базилика в м. „Каялъка“ край с. Галата, е съществувало и през елинистическата епоха. Освен в м. „Каялъка“ останки от светилище от елинистическата епоха са били открити и в м. „Патрабана“, на юг от с. Галата. Тук около голяма скала в пласт, наситен с елинистическа керамика и елинистически строителни материали, е била намерена оброчна плоча, посветена на Херос Перкос. Тя се отнася към елинистическата епоха.³⁹ Освен тези две светилища през 1961 г. над обекта „Римската баня“ в град Варна бе разкопано ново светилище на тракийския Херос, носещ същия епитет, както при плочите от с. Галата — Карабазмос.⁴⁰

Тези три светилища са първите светилища на Херос, от които има останки от куловата сграда и в очертанията на които са намерени оброчни плочи от предримската епоха. Установено е, че култът към Херос е съществувал още през елинистическата епоха и че редица елинистически изображения на Херос от Гърция и Мала Азия са послужили като модел на плочите от римската епоха.⁴¹ Въпросът за съществуването на култ към тракийския Херос в предримската епоха в територията на днешна България бе повдигнат от Ив. Венедиков във връзка с откритата от него елинистическа керамика по време на разкопките на тракийското светилище край с. Лиляче.⁴² Той смята, че светилището при Лиляче и при Дийникли (в това светилище са били намерени елинистически монети) са съществували и през елинистическата епоха.⁴³ И наистина това предположение се потвърди с откриването на светилищата от Одесос и край с. Галата.

³⁷ Г. Тончева, цит. съч., стр. 42—43, обр. 8.

³⁸ М. Мирчев, Разкопки на тракийското селище край с. Галата, ИВАД, IX, стр. 21.

³⁹ Г. Тончева, Об иконографии и характере фракийского Хероса из Одесоса, *Acta Philippiopolitana*, ч. I, София, 1963, стр. 74.

⁴⁰ Пак там, стр. 71.

⁴¹ E. Will, *Le relief culturel greco-romain*, Paris. 1855, стр. 78—81.

⁴² Ив. Венедиков, цит. съч., стр., 210.

⁴³ Пак там, стр. 211.

SUR LA DATE DU SANCTUAIRE PRÈS DU VILLAGE DE GALATA

Gorana Tontchéva

Résumé

Au cours de ce travail on a trouvé, que le sanctuaire près du village de Galata on a célébré le culte de Heros Karabasmos, qui a existé déjà au IIIème siècle av. n. è. Probablement il été détruit à la fin de l'époque hellénistique. Au cours de l'époque romaine, pendant la première moitié du IIème siècle après n. è., à la même place, été bâti un nouveau sanctuaire. Il a subsisté jusqu'à la fin du IVème siècle, après qu'il a été détruit comme tous les sanctuaires païens en Bulgarie.

Après une observation plus attentive des plaques votives du sanctuaire on a prouvé que trois d'eux concernent l'époque hellénistique. Et en tenant compte que les plaques de l'époque avant-romaine, portant l'image de Heros sont très rares, on comprend, que ces représentent des sources de grande valeur pour l'étude du culte et l'iconographie de Heros de l'époque avant-romaine.